

לעונים

הלעונים נזכרו פעם אחת במשנה בהקשר של דיני הכלאים, כמין הדומה לתרדים (כלאים א ג). לא נזכרו בתוספתא או בתלמודים. בתנ"ך נזכרת כמה פעמים 'לענה', המתוארת כצמח מר, ועל פי רוב סמוכה ל'רוש', המתואר כצמח רעיל.

הזיהויים

■ מין של **מלוּח** (*Atriplex sp.*) - סוג במשפחת הירבוזיים, הכולל למעלה ממאתיים מינים - עשבונים ושיחים - המצויים לרוב באדמות יבשות ומלוחות. העלים של המינים

מלוּח - עלים

השונים מתאפיינים בטעם מלוח. בישראל מצויים כ-15 מינים של מלוּח. הנפוץ שבהם - מלוּח קיפח (*A. halimus*), הגדל בערוצי נחלים מדבריים, מלחות ונאות מדבר, וכן באזור החוף והשפלה. העלים נחשבו בעבר כמאכל עניים והם מקובלים לשימוש ברפואה העממית כנגד מחלות בדרכי העיכול. כך אצל הרוב המכריע של הפרשנים.¹

חומעה

■ מין של **חומעה** (*Rumex sp.*) - סוג של עשבונים חד-שנתיים או רב-שנתיים ממשפחת הארכוביתיים, בעל 190-200 מינים. מינים רבים של חומעה עשירים בחומצה אוקסלית, המקנה לעליהם את טעם החמוץ. בישראל גדלים כ-15 מיני חומעה. באזורים המדבריים בארץ נפוצה חומעה ורודה (*R. cyprius*). את המין חומעה מצויה (*R. acetosa*),

הנפוץ בר באירופה, מגדלים בתרבות והוא משמש כירק לסלט. כך עולה מהירושלמי ומכת"י אנטונין.²

סלק מצוי

■ **סלק מצוי** (*Beta vulgaris*) - צמח דו-שנתי ממשפחת הסלקיים. לסלק המצוי זני תרבות שונים - ביניהם כאלה שמגודלים עבור השורש - למשל **סלק אדום** (*Beta vulgaris* var. *esculenta*), וכאלה שעבור העלים - **סלק העלים**, 'מנגולד' (*B. vulgaris* var. *vulgaris*) שעליו בעלי טעם מריר-חמוץ, ומכילים גם הם, כחומעה, חומצה אוקסלית. כך הזיהוי אצל רנאה"י, רנאה"י פ"א ומכה"מ.³

תרד

■ **תרד** (*Spinacia oleracea*) - צמח תרבות ממשפחת הסלקיים, המשמש כירק עלים. מוצאו במרכז אסיה, ובימי הביניים החלו לגדלו באגן הים התיכון ובאירופה. לעלי התרד טעם מריר-חמצמץ, וגם הם, כחומעה וכסלק העלים, מכילים חומצה אוקסלית. כך מופיע אצל תנה"י (כשם 'יש אומרים'), וכן אצל המליצה.⁴

חריפית הגינה

■ **חריפית הגינה**, 'חזרת', 'חריין' (*Armoracia rusticana*) - מין רב-שנתי ממשפחת המצליבים. מקור הצמח במזרח אירופה ובדרומה. מגודל בתרבות בעיקר בשביל שורשו הלבן והחריף, המוכר

טיון השמש

כ'חזרת' בקצרת הסדר האשכנזית. גם עליו הצעירים נאכלים, וטעמם דומה לטעם השורש אך עדין יותר. כך יש לזהות את השם האירופי המובא אצל רע"ב.⁵

■ **טיון השמש** (*Inula helenium*) - צמח פורח ממשפחת המורכבים. יליד ארואסיה. עליו של הצמח נאכלים, ויש להם טעם מר וריח אופייני של קמפור. שימש לרפואה. כך הזיהוי בזרעים גניזה ב.⁶

עיון

הזיהויים כולם הם עם צמחים שעליהם נאכלים, וטעמם מריר, חמוץ או חריף.

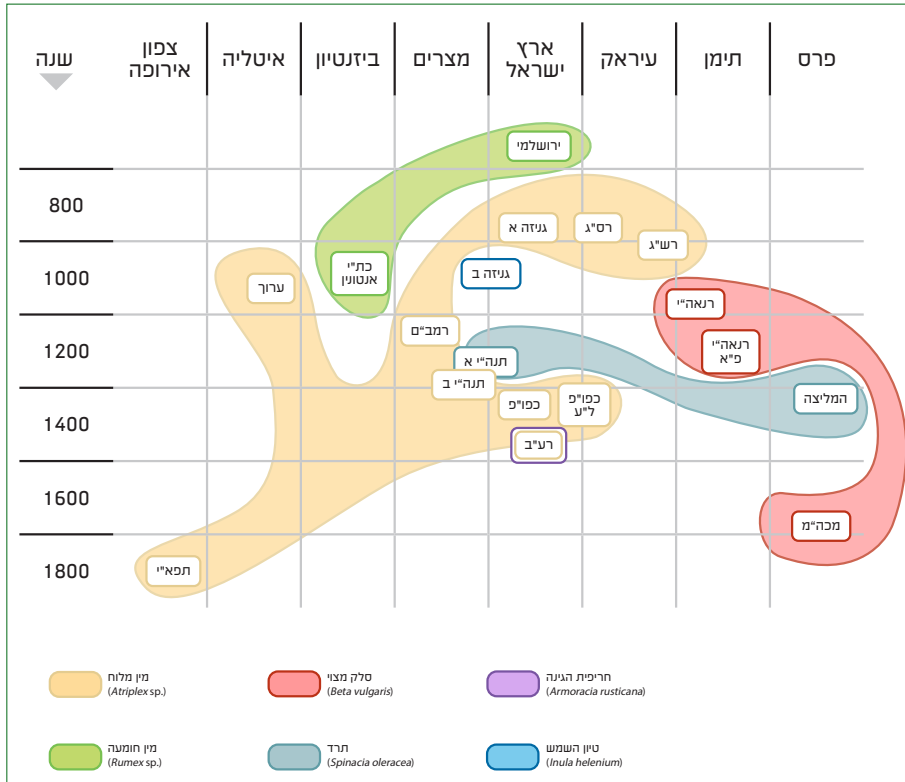
הירושלמי מזהה את לעונים עם חומעה, אך רק כת"י אנטונין מזכיר מסורת כזו.

כל הפרשנים בערבית, וכן הערוך, מזהים עם מין של מלוח.

רנאה"י, רנאה"י פ"א ומכה"מ קושרים את 'לעונה' לסלק, אך ישנו הבדל בין פירושיהם: רנאה"י פ"א מספק תיאור סתמי - תרדין ולעונין הינם שניהם 'מיני סלק'. לפי רנאה"י ומכה"מ, לעומת זאת, 'לעונה' היא ככל הנראה 'שורשי הסלק'.⁷ רנאה"י אומנם לא מפרש את 'תרדין', וייתכן כי הוא מזהה אותם עם סלק העלים. מכה"מ מזהה גם את התרדין שבמשנה עם שורש הסלק, ולא ברור ההבדל בין התרדין ללעונין, לשיטתו.⁸ אצל תנה"י והמליצה מופיע הזיהוי עם תרד, שהגיע לאזורנו רק בימי הביניים, ועל כן הוא מסתבר פחות.⁹

הזיהוי של ריבמ"ץ אינו ברור.¹⁰

הלענה המקראית זכתה לזיהויים שונים, בהם הלענה (*Artemisia*) הנקראת כך גם כיום, המרוביון (*Marrubium*), ואבטיח הפקועה (*Citrullus colocynthis*), אך לא נראית כל הלימה לזיהויי הלעונים שבמשנה.

זיהוי החוקרים: פליקס ולעף הולכים בעקבות הירושלמי, ומזהים 'לעונה' עם חומעה תרבותית (*Rumex acetosa*).¹¹ צ'ז'יק, לעומתם, מזהה אותה, כרוב הפרשנים, עם זן של מלוח תרבותי (*Atriplex hortensis*).¹² פלדמן מזהה באופן ייחודי עם הסוג לענה (*Artemisia*).¹³

הערות:

1. רס"ג (עמ' 191 111): אלקטף < قطف = *Atriplex* sp. (עיסא, עמ' 27, מס' 14, עמ' 28, מס' 3; בדויאן, מס' 574; דינסמור ודלמן, מס' 1474, 1479. אבן אלביטאר, ג'אמע IV, עמ' 25: هو السرمق بالفارسية (ובדומה לכך ראה רמב"ם ביאור, מס' 331). قطف = سرمق = *Atriplex hortensis* (עיסא, עמ' 27, מס' 14). قطف הוא גם שמם של מיני *Commiphora*, אך הם לא רלוונטיים לענייננו). רמב"ם בביאור שמות הרפואות, מפרט שמות נרדפים רבים לצמח حماض (המזוהה עם *Rumex* או *Oxalis*), ביניהם القطف (רמב"ם ביאור, מס' 150), אך מדבריו די ברור כי אין זה השם הנפוץ והמרכזי שלו, ועל כן נראה כי גם לפי רמב"ם 'אלקטף' הוא *Atriplex*; רש"ג (עמ' 175, ש' 17): אלקטף < לעיל רס"ג; זרעים גניזה א (אוק.), אלקטף < לעיל רס"ג; רמב"ם (כלאים א ג עמ' קסח): אלקטף [וכך גם אצל אלג'אמע (עמ' 63, ערך 'לעונין')] < לעיל רס"ג (רמב"ם בביאור שמות הרפואות,

- מפרט שמות נרדפים רבים לצמח *حماض*, (המזוזה עם *Rumex* או *Oxalis*), ביניהם *القطف* (רמב"ם ביאור, מס' 150). אומנם, מדבריו ברור כי זה אינו השם הנפוץ והמרכזי שלו. נראה כי גם רמב"ם, בפרשו הלעוננים - אלקטף, מתכוון ל- *قطف* המופיע בביאור שמות הרפואות ערך 331, ושם ברור כי מדובר ב-*Atriplex*. כך הבין גם פליקס את דברי רמב"ם (פליקס, כלאים, עמ' 84); תנה"י (עמ' 286, ערך 'לעין'): אלקטף... ויש אומרים אספאנאך, ושניהם קרובים בטבעם ותכונתם < 'אלקטף' - לעיל רס"ג; 'אספאנאך' - להלן הערה 4; כפר"פ (עמ' תשמג): לעונין הוא אלקטף... וקורין לו אלמלחה < לעיל רס"ג. במילונים לא מופיע מלח, אך ל-*Atriplex halimus* (=מלוח קיפח) כמה שמות מאותו שורש - מלח; מלוח; מליח; البقلة المالحة (עיסא, עמ' 27, מס' 13); כפר"פ ל"ע (עמ' תשמד): קטף < לעיל רס"ג; ערוך (ח"ה עמ' 49, ערך 'לעין'): אטרפצי < *Atriplex atreplice* (=מלוח תרבותי. בדויאן, מס' 575); רע"ב (כלאים א ג): בערבי קטף ובלע"ז ארמולא"ש < קטף - לעיל רס"ג; 'ארמולא"ש' - ראה להלן הערה 5; תפא"י (כלאים א ג, מח ע"ב): מעלטע קרויט < *melte/melde* (גר) - *Atriplex* (גריס, מילון, כר' 12, עמ' 2004; שם, עמ' 1991).
2. ירושלמי (כלאים א ה"ג, עמ' 146): המעוין; כת"י וטיקן (עמ' 160): חמעוין [בדפוסים מופיע המעוין] < חמועיתא=*الحماض*=*Rumex sp.* (בר שינייא, עמ' 50, מס' 35; עיסא, עמ' 158, מס' 25,22,15,11,9). עם *حماض* מזוזה גם *Oxalis acetosella*. במילונים הסוריים מופיע גם 'חמעא' המתורגם: *حب الزمان* (=גרגר הרימון. בר בהלול, עמ' 760 ש' 12; בר שינייא, עמ' 51 ש' 70), אך אין לו קשר לענייננו; כת"י אנטונין (עמ' 70): *λαπατα* < הכוונה היא ל-*Rumex sp.=λάπαθον* (לידל וסקוט, עמ' 1030; דיוסקורידס II, מס' 140).
3. רנאה"י (בכת"י - כלאים א): אצל אלסלק (=שורש הסלק) < *Beta vulgaris* (עיסא, עמ' 30, מס' 21, 22); רנאה"י פ"א (בכת"י - כלאים א): התרדים והלעוננים צנוף אלסלק (=מיני סלק) - לעיל רנאה"י; מכה"מ (בהמ"ל, כלאים א): צ'גנדר כורד < چگندر (פר.)=סלק, מנגולד. (אחונדוב, עמ' 376). לא ברורה כוונתו במילה 'כורד'.
4. תנה"י (עמ' 286, ערך 'לעין'): אלקטף... ויש אומרים אספאנאך, ושניהם קרובים בטבעם ותכונתם < אלקטף - לעיל רס"ג; אספאנאך - *اسفاناخ*=*Spinacia oleracea* (=='תרד' בלשונונו. עיסא, עמ' 173, מס' 14); המליצה (בהמ"ל): לעינין ספאנאך < سباناج (פר.)=*S. oleracea* (סטיינגאס, עמ' 651).
5. רע"ב (כלאים א ג): בערבי קטף ובלע"ז ארמולא"ש < קטף - לעיל רס"ג; 'ארמולא"ש' - *Armoracia Cochlearia armoracia* (סינונים של *Armoracia Rusticana*=חריפית הגינה. בדויאן, מס' 1112).
6. זרעים גניזה ב: והלעונין אלראסן < راسن=*Inula helenium* (טיון השמש. עיסא, עמ' 30, ע' 22-21. וראה: סרי ועמר, עמ' 72).
7. הסלק האדום המקובל כיום מוכר רק החל מסוף המאה ה-16 במערב אירופה (החי והצומח 12, עמ' 79; ארנון, חקלאות כר' 1, עמ' 102), ועל כן לא אליו הכוונה כאן. לסלק העלים, לעומתו, כלל אין שורש (ארנון, חקלאות, עמ' 272). מדברי רנאה"י פ"א כאן עולה כי היו זנים ששורשיהם היו ראויים למאכל, וככל הנראה גידלו אותם לצורך כך. יש לציין כי לא מדובר כאן בשורשי המין שגידלו בדרך כלל עבור העלים, המזוזה כאן עם תרדין, מכיוון שאז אין כלל בעיית כלאיים - הרי מדובר באותו צמח עצמו שאוכלים את עליו ושורשיו. לכן, צריך לומר שמדובר במין אחר שגודל במיוחד (או מין בר שנלקט במיוחד) לצורך שורשיו.
8. את התרדין הוא מזוהה כ-צ'גנדר, ואת הלעונין כ-צ'גנדר כורד (לא ברורה הוראת המילה 'כורד' כאן).
9. (ווסטון, חידוש, עמ' 62-63).
10. ריבמ"ץ (עמ' עח): יונישקי < לא מזוהה. ישנו דמיון מסוים ל-*Juncus* (=סמר), אך אין בכך כדי לזהות באופן ברור את זיהויו.
11. פליקס, כלאים, עמ' 85; לעף, פלורה, IV, עמ' 71.
12. צ'י"ד"ק, אוצר, עמ' 835.
13. פלדמן, משנה, עמ' 191.